

DOI 10.31558/2307-2318.2018.4.16

УДК 332.012.324: 330.101.541

Таранич О.В., канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Таранич А.В., канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри маркетингу Донецького національного університету імені Василя Стуса

КОРПОРАТИВНИЙ СЕКТОР: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

В роботі розглянуто питання розвитку корпоративного сектора України й особливості його державного регулювання, проведено аналіз макроекономічних показників, що характеризують розвиток підприємств корпоративного сектора в Україні, визначено базові вектори розвитку корпоративного сектора України.

Метою статті є виявлення факторів, що визначають особливості розвитку корпоративного сектору України.

Доведено, що наявна система статистичної звітності не відображає діяльність корпоративного сектору України щодо концентрації капіталу середніх підприємств й виділення в їх складі корпоративної частини, проте наявна тенденція зростання ефективності зі зниженням розміру підприємства. Протягом аналізованого періоду відбулось зниження ефективності корпоративного сектору в Україні, що вплинуло на загальні макроекономічні показники розвитку країни.

До груп факторів, що визначають особливості розвитку корпоративного сектору України, віднесено такі, як низька економічна ефективність державних підприємств, пов'язана з закритістю цієї сфери економіки, відсутність координації органів держуправління, корупція у сфері державних закупок і штучного банкрутства підприємств; методи приватизації державних підприємств не сприяють подальшому їх розвитку; наявність внутрішніх перешкод у роботі підприємств корпоративного сектору організаційно-правового характеру; діяльність підприємств має характер сировинних монополій.

Визначено, що одним з напрямків розвитку корпоративного сектору в Україні є приведення національного законодавства до світових (європейських) стандартів щодо захисту підприємств і прав акціонерів; потрібна дієва стратегія розвитку фондового ринку, спрямована на залучення акціонерних товариств до первинного розміщення акцій на внутрішніх і зовнішніх акціонерних площадках, дотримання прав міноритарних акціонерів.

Ключові слова: корпоративний сектор, економіка України, конкурентоспроможність підприємств, приватизація, корпоратизація, інновації, акціонерні товариства, фондовий ринок.

Табл. 3, рис. 3, літ. 4.

Таранич О.В., Таранич А.В.

КОРПОРАТИВНИЙ СЕКТОР: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

В работе рассмотрены вопросы развития корпоративного сектора Украины и особенности его государственного регулирования, проведен анализ макроекономических показателей, характеризующих развитие предприятий корпоративного сектора в Украине, определены базовые векторы развития корпоративного сектора Украины.

Целью статьи является выявление факторов, определяющих особенности развития корпоративного сектора Украины.

Доказано, что существующая система статистической отчетности не отражает деятельность корпоративного сектора Украины по концентрации капитала средних предприятий и выделению в их составе корпоративной составляющей, однако наблюдается тенденция роста эффективности со снижением размера предприятия. В течение анализируемого периода произошло снижение эффективности корпоративного сектора в Украине, что повлияло на общие макроэкономические показатели развития страны.

К группам факторов, определяющих особенности развития корпоративного сектора Украины, отнесены такие, как низкая экономическая эффективность государственных предприятий, связанная с закрытостью этой сферы экономики, отсутствие координации органов госуправления, коррупция в сфере государственных закупок и искусственного банкротства предприятий; методы приватизации государственных предприятий не способствуют дальнейшему их развитию; наличие внутренних препятствий в работе предприятий корпоративного сектора организационно-правового характера; деятельность предприятий имеет характер сырьевых монополий.

Определено, что одним из направлений развития корпоративного сектора в Украине является приведение национального законодательства к мировым (европейским) стандартам по защите предприятий и прав акционеров; нужна действенная стратегия развития фондового рынка, направленная на привлечение акционерных обществ к первичному размещению акций на внутренних и внешних акционерных площадках, соблюдение прав миноритарных акционеров.

Ключевые слова: корпоративный сектор, экономика Украины, конкурентоспособность предприятий, приватизация, корпоратизация, инновации, акционерные общества, фондовый рынок.

Taranych O., Taranych A.

CORPORATE SECTOR: TRENDS IN UKRAINE

The paper considers the development of the corporate sector of Ukraine and the peculiarities of its state regulation, analyzes the macroeconomic indicators characterizing the development of enterprises of the corporate sector in Ukraine, defines the basic vectors of the development of the corporate sector of Ukraine.

The purpose of the article is to identify the factors that determine the peculiarities of the development of the corporate sector in Ukraine.

It is proved that the existing statistical reporting system does not reflect the activity of the corporate sector of Ukraine regarding the concentration of capital of medium-sized enterprises and the allocation of their corporate components, but there is a tendency to increase efficiency with a decrease in the size of the enterprise. During the analyzed period there was a decrease in the efficiency of the corporate sector in Ukraine, which influenced the general macroeconomic indicators of the country's development.

Among the factors determining the peculiarities of the development of the corporate sector in Ukraine are the following: low economic efficiency of state enterprises, connected with the closure of this sphere of the economy, lack of coordination of state administration bodies, corruption in the sphere of public procurement and artificial bankruptcy of enterprises; the methods of privatization of state-owned enterprises do not contribute to their further development; the presence of internal barriers in the work of enterprises of the corporate sector, organizational and legal nature; the activity of enterprises has the character of raw monopolies.

It was determined that one of the directions of development of the corporate sector in Ukraine is to bring national legislation to the world (European) standards for the protection of enterprises and shareholder rights; requires an effective strategy for the development of the stock market, aimed at attracting joint stock companies to the initial placement of shares on domestic and foreign joint stock companies, observance of the rights of minority shareholders.

Key words: corporate sector, economy of Ukraine, competitiveness of enterprises, privatization, corporatization, innovations, joint-stock companies, stock market.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток корпоративного сектору економіки України відбувались на фоні роздержавлення і приватизації промисловості УРСР, що сприяло як розвитку ринкових відносин й економічному зростанню країни, але й утворювало безліч протиріч щодо управління корпоративними правами, а також їх захисту від рейдерських захоплень. У теперішній час актуальними є питання формування інституційних корпоративних відносин правочину (управління державним капіталом, ІРО, розподіл акціонерного капіталу, управлінський контроль), корпоративної соціальної відповідальності, державно-приватного партнерства. Також на велику увагу заслуговують питання прозорості й ефективності управління державною власністю, залучення й виведення зовнішнього та внутрішнього акціонерного капіталу, підвищення міжнародної конкурентоспроможності великих, системних підприємств, що працюють у межах третього-четвертого технологічного укладів, на зношеному обладнанні, за умов застарілої, закритої корпоративної культури.

За умов кризового стану економіки України, породженого диспропорціями та відставанням всіх макроекономічних сфер країни від рівня світового розвитку, браку власних науково-технологічних і фінансово-інвестиційних можливостей, неспроможності уряду й політичних еліт вирішити питання відтворювального розвитку країни, саме корпоративний сектор економіки України може бути джерелом економічного зростання. До того ж, в розвинених країнах світу саме корпоративному сектору відводиться роль акумулятора фінансових ресурсів, що розподіляються між провідними інноваційними центрами розвитку. Таким чином, дослідження особливостей розвитку корпоративного сектору України є актуальним науковим завданням, вирішення якого сприятиме поглибленню ступеня включення країни до процесів світового поділу праці, концентрації капіталу в проривних сферах розвитку, захисту інтересів інвесторів й інших учасників процесів корпоративних відносин.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням пошуку ефективних форм корпоративного управління присвячені роботи від класиків політичної економії до марксизму, а також розкриваються в теоріях неокласицизму, монетаризму, кейнсіанства, неоіндустріального розвитку. Зокрема, генезис, еволюція, інституціоналізація корпоративних відносин, реструктуризація акціонерних форм власності розкрито в публікаціях А. Берлі, Дж. Бернхема, Т. Веблена, Т. Карвера, Дж. Коммонса, Г. Мінза. В. Зомбартом, А. Маршаллом розкрито особливості та наслідки для власників капіталу щодо їх функцій в акціонерних товариствах.

Вплив сучасних корпорацій на розвиток системи капіталістичних відносин у контексті формування постіндустріального суспільства розкрито в працях Й. Шумпетера, Е. Тоффлера Д. Белла, Дж. Гелбрейта, Ф. Махлупа, Дж. Стіглера, М. Пората, М. Кастельса, А. Турена, Дж. Стігліца, Т. Стоунера, П. Друкера, Ж. Фурастьє.Ф. Фукуями.

В Україні питанням становлення та розвитку сучасних економічних систем, корпоратизації промисловості у перехідний період присвячені публікації таких видатних

дослідників, як А.А. Чухно, П.М. Леоненко, А.С. Гальчинський, С. Мочерний, В.М. Геєць, П.І. Юхименко, Ю.М. Бажал, В.П. Семиноженко, В.І. Мунтіян, Ю. Пахомов, С. Соколенко.

Природа акціонерного капіталу України, формування корпоративних відносин, пошук шляхів розвитку та регулювання корпоративного сектора розкрито такими вітчизняними вченими, як Ю. Вінслав, Г. Волинський, В. Голіков, В. Демент'єва, М. Дерябіна, Т. Долгоп'ятова, В. Євтушевський, В. Кудряшов, Г. Назарова, С. Науменкова, О. Некіпелова, Ю. Петрова, Ю. Петрунія, А. Сірко, О. Пороховський, Л. Птащенко, О. Радигін, Ю. Якутіна.

Постановка завдання. Питання розвитку корпоративного сектора України й особливості його державного регулювання мають значну наукову обґрунтованість й актуальність, проте динамізм зовнішнього середовища вимагає пошуку дієвих практичних методів впровадження системи корпоративного управління, що вимагає розуміння і подальшого вивчення базових векторів розвитку корпоративного сектора України.

Метою статті є виявлення факторів, що визначають особливості розвитку корпоративного сектору України.

Виклад основного матеріалу. Перехід України від командної до ринкової економіки супроводжувався низкою організаційних перетворень, пов'язаних із розвитком підприємництва і переходом прав власності на засоби виробництва. На фоні розвитку малого та середнього бізнесу, спрямованих на зниження соціальної напруженості у суспільстві, великий бізнес як основа корпоративного сектору в Україні не виконує головного завдання щодо здійснення індустріального прориву.

За статистичними даними, підприємства корпоративного сектору розвинених країн мають таку чисельність і концентрацію капіталу, що не перевищують 10% до їх загальної кількості, але виробляють продукції до 90% від загального рівня ВВП [1]. За даними Укрстату, рівень національного виробництва продукції підприємствами корпоративного сектору наближується до 75% в обсязі ВВП, що підкреслює недоліки їх створення та функціонування [2].

Так, огляд періоду роздержавлення й активної приватизації, що відбувався з 1991 до 1999 років (активна фаза), але й в пасивній фазі продовжується до теперішнього часу, свідчить про те, що завдання з роздержавлення промисловості було виконано, проте приватизація не сприяла приходу ефективних власників. У зазначений період перехід системоутворюючих підприємств до приватної власності не супроводжувався оновленням виробничих фондів, залученням внутрішніх і зовнішніх інвестицій, впровадженням високих технологій, у т.ч. екологічної, енергоефективної спрямованості, підвищенням конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках, залученням до процесів світового поділу праці. Концентрація акціонерного капіталу призвела до створення олігархічних кланів, що використовують політичне лобіювання, юридичний, адміністративний, податковий тиск, позазаконний вплив для перехоплення управлінського контролю, рейдерського захоплення прибуткових підприємств. Такі дії призводять до зупинення технічного прогресу в Україні, підвищення рівня «тінізації» виробничих відносин, зниження ефективності економіки, зокрема, корпоративного сектору.

Таким чином, проблема розвитку корпоративного сектору в Україні має публічний характер, передбачає синергетичне поєднання інтересів як промисловців і підприємців, так і держави, політичних еліт і суспільства в цілому. Актуальним завданням є формування в Україні нового управлінського світогляду, який домінує в

розвинених країнах світу, у постіндустріальному суспільстві, що передбачає розділення власності й управління – корпоративного управління, коли професійний менеджмент має на меті кар'єрне зростання за принципами А.Маслоу, що включають принципи соціально-етичного маркетингу (корпоративної соціальної відповідальності), екологізації, енергоефективності виробництва, «виробництва без втрат», TQM, зростання вартості брендів, «участь у прибутках» компанії, входження до регіональних еліт, спонсорінг, благодійність, державно-приватне партнерство.

У теперішній час корпоративний сектор в Україні представлено трьома складовими: акціонерною, неакціонерною і похідною (рис. 1).

Рис. 1. Складові елементи корпоративного сектору в Україні

Головною складовою за сутністю, але не за кількістю є приватні та публічні *акціонерні товариства*, державні (національні) акціонерні компанії. Другою (масовою) складовою є *неакціонерна* складова, представлена господарськими об'єднаннями, які відповідно до вимог законодавства підпадають під визначення корпоративних підприємств: товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство, кооператив, органи влади (державна організація, комунальна організація, приватна організація), організації об'єднання громадян (релігійні організації, профспілки, споживчої кооперації тощо).

Третьою, *похідною* складовою є інтеграційні формування (асоціації, корпорації, концерни, холдинги, дочірні підприємства, філії, представництва).

Проведемо дослідження структурних зрушень у корпоративному секторі України за вказаними категоріями за період з 2013 до 2018 років (рис. 2). Загальна кількість юридичних осіб протягом дослідженого періоду скоротилась із 1,34 до 1,29 млн одиниць, чи на -3,6% до рівня 2013 року.

Рис. 2. Питома вага підприємств різних форм власності до їх загальної кількості за період з 2013 до 2018 років, станом на початок року [3]

На фоні пропорційного скорочення кількості підприємств зростає частка фермерських господарств з 13 до 16,3 %. Частка приватних підприємств скоротилась на -2,63%, з 74,3 до 71,6 %; частка державних підприємств скоротилась на -0,24%.

Відповідно до класифікаційних угруповань, наведених на рис. 1, було розраховано питому вагу складових елементів корпоративного сектору, у порівнянні з загальною кількістю юридичних осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Структура корпоративного сектору в Україні за період з 2013 до 2018 рр., %

Елементи корп-го сектору	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 (11 міс.)	Відхилення 2018 р. до 2013 р.	Середнє значення
Акціонерний	2,36	2,24	2,15	1,75	1,62	1,51	1,41	-0,85	1,94
Неакціонерний	47,8	48,6	49,8	55,2	56,0	57,1	58,4	9,32	52,44
Похідний	4,34	4,31	4,24	3,71	4,06	4,30	4,37	-0,04	4,16
Разом	54,5	55,2	56,2	60,7	61,7	63,0	64,2	8,43	58,53
Усього юридичних осіб	100	100	100	100	100	100	100	0	100

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України [3]

В середньому протягом аналізованого періоду питома вага корпоративного сектору в Україні становила 58,5% із тенденцією до зростання з 54,5 до 63 %, що забезпечено збільшенням частки неакціонерної складової на 9,3%. Таким чином, власне підприємства системного, великого бізнесу, віднесені до акціонерного та похідного елементів, становлять в Україні близько 6%, та не забезпечують технологічного проривного зростання ВВП, яке відбувається останніми роками за рахунок зростання чисельності й економічної активності середніх і малих підприємств.

За даними, наведеними у річному звіті за 2016 рік «Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку» (рис. 3), біржова торгівля акціями й облігаціями підприємств майже зупинилась [4].

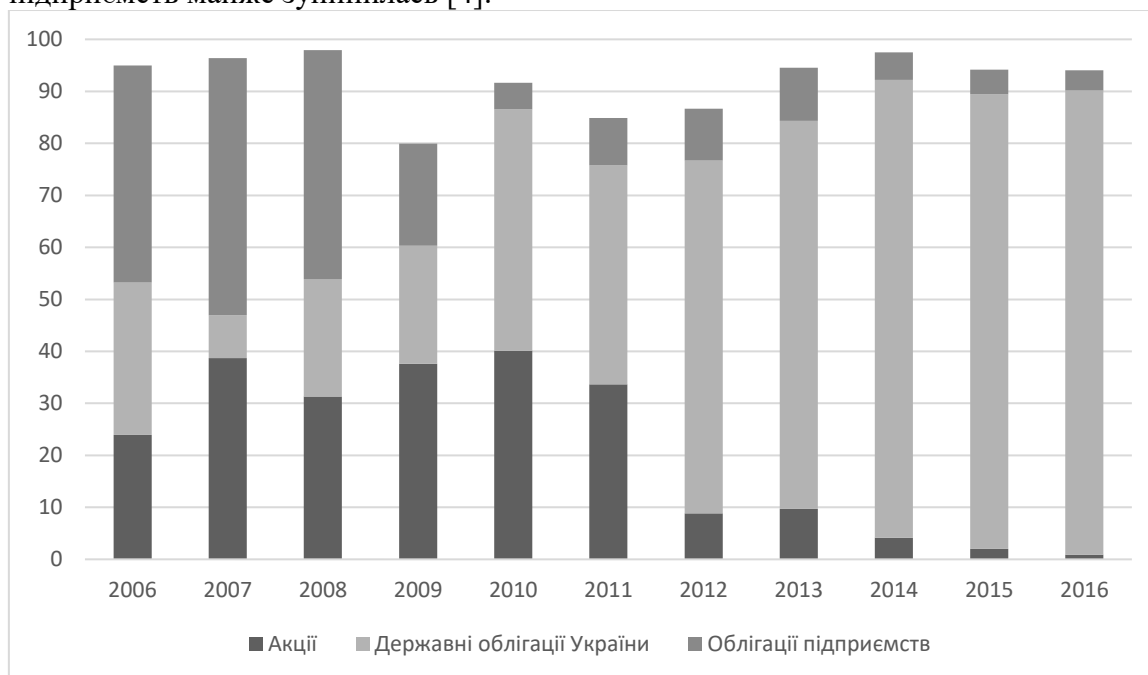

Рис. 3. Питома вага біржових контрактів з цінними паперами в Україні за період з 2013 до 2018 рр., % [4]

Якщо на початку аналізованого періоду сукупна частка корпоративних цінних паперів становила 65,7%, то наприкінці знизилась до 4,8% – майже в 14 разів. Конкуренцію інвестиціям в корпоративний сектор становили вкладення в державні облігації України, частка яких досягла рівня 70% у 2012 році та продовжувала зростати до теперішнього часу.

В табл. 2 проведено порівняльний аналіз витрат на виробництво за розміром підприємств, з яких великі підприємства становлять переважну частину корпоративного сектору в Україні, на прикладі яких буде проведено подальше дослідження. Наведені розрахунки свідчать про зниження масштабів виробництва підприємств корпоративного сектору відповідно до зниження їх кількості.

Так, загальне зростання витрат протягом аналізованого періоду становило 1,71 разів. Темп зростання великого бізнесу становив 1,48 разів, що значно менше від інших категорій підприємств. Також відбулось зниження на 6% частки великих підприємств в загальних витратах на виробництво продукції до початку аналізованого періоду, темп зниження склав 13 в.п. У 2 рази зросли витрати малих підприємств, темп зростання питомої ваги 18 в.п.; витрати мікропідприємств зросли в 1,94 рази, частка на 13 в.п.; витрати середніх підприємств зросли в 1,85 разів, частка на 8 в.п.

Таблиця 2

Витрати на виробництво продукції підприємств з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012-2017 роках

Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		Мікропідприємства	
	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%
2012	1005460,0	46,1	748718,4	34,3	323725,7	14,8	102760,4	4,7
2013	951321,8	45,4	695275,0	33,2	337468,7	16,1	111437,5	5,3
2014	901868,7	43,9	735613,0	35,8	315101,1	15,3	103069,4	5,0
2015	1090017,8	42,4	920285,0	35,8	424001,0	16,5	137312,6	5,3
2016	1181518,6	40,5	1073123,4	36,8	505301,0	17,3	158608,8	5,4
2017	1489407,9	40,0	1381920,3	37,1	653859,7	17,6	198935,9	5,3
Т _{зр} , 2017/2012	1,48	0,87	1,85	1,08	2,02	1,18	1,94	1,13

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України

В табл. 3 проведено порівняльний аналіз обсягів реалізації та доданої вартості великих підприємств України, який відображає встановлену тенденцію – на фоні збільшення фізичного обсягу відповідних показників (інфляція, коливання валютних курсів) відбувається зниження частки великих підприємств на користь середнього та малого бізнесу.

Досліджені показники великих підприємств за власними темпами зростання відстають від всеукраїнських, в середньому на 12% до початку аналізованого періоду. Також слід зазначити зниження експорту продукції великих підприємств, про що свідчить відношення реалізованої продукції до ВВП країни, базисний темп якого становив 22 в.п.

Таблиця 3

Обсяг реалізованої продукції та додана вартість за витратами виробництва великих підприємств України за період з 2012 до 2017 років

Роки	Обсяг реалізованої продукції				Додана вартість за витратами виробництва			
	Усього, млн. грн	у т.ч. великими підприємствами, млн. грн	питома вага, %	у % до ВВП	Усього, млн. грн	у т.ч. великими підприємствами, млн. грн	питома вага, %	у % до ВВП
2012	4 203 169,6	1 761 086,0	41,9	125,4	1 015 503,5	482 248,5	47,5	34,3
2013	4 050 215,0	1 717 391,3	42,4	117,2	977 145,0	416 121,0	42,6	28,4
2014	4 170 659,9	1 742 507,9	41,8	109,8	1 234 090,1	530 792,4	43,0	33,4
2015	5 159 067,1	2 053 189,5	39,8	103,7	1 329 264,5	585 131,8	44,0	29,6
2016	6 237 535,2	2 391 454,3	38,3	100,3	1 702 670,5	680 193,2	39,9	28,5
2017	7 707 935,2	2 929 516,6	38,0	98,2	2 099 504,8	844 774,1	40,2	28,3
Т _{зр} , 2017/2012	1,83	1,66	0,91	0,78	2,07	1,75	0,85	0,82

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України

За проведеним аналізом можна зробити висновок, що наявна система статистичної звітності не відображає діяльність корпоративного сектору України щодо концентрації капіталу середніх підприємств й виділення в їх складі корпоративної частини, проте наявна тенденція зростання ефективності зі зниженням розміру

підприємства. Тому протягом аналізованого періоду відбулось зниження ефективності корпоративного сектору в Україні, що вплинуло на загальні макроекономічні показники розвитку країни.

Однією з причин є низька економічна ефективність державних підприємств, пов'язана з загальною закритістю цієї сфери економіки щодо вхідних і вихідних інформаційних потоків, закритого характеру внутрішніх корпоративних відносин, відсутність координації органів держуправління щодо управління державними корпоративними правами, регулювання корпоративних відносин і контролю діяльності менеджерів; низька якість менеджменту, зловживання посадовими особами, корупція у сфері державних закупок і штучного банкрутства підприємств.

Заходи з приватизації державних підприємств у теперішній час не сприяють подальшому їх розвитку через заниження їх вартості, спрямування коштів до державного бюджету замість інвестицій в основні засоби та новітні технології. Приватизаційні процеси не пов'язані з розвитком національного фондового ринку, його інтеграції до світових ринків капіталу. Тому національні підприємці й внутрішні інвестори не мають можливості розміщення зовнішніх і внутрішніх інвестицій (запозичень).

Також слід зазначити наявність внутрішніх перешкод у роботі підприємств корпоративного сектору в Україні організаційно-правового характеру щодо захисту від рейдерських захоплень, відчуження активів, протиріч між інтересами менеджерів і власників бізнесу (які обумовлюють додаткові витрати на фінансування заходів управлінського аудиту та контролю); дотримання прав акціонерів із виплат дивідендів, проведення зборів, ведення реєстру.

За спрямованістю діяльність підприємств корпоративного сектору України має характер сировинних монополій, спрямовану на створення та розвиток вертикально інтегрованих виробництв і бізнес-процесів, здатних забезпечити відповідні цикли технологічного відтворення. Як було зазначено на початку роботи, виробництво зосереджено в межах третього-четвертого технологічних укладів, має сировинну спрямованість (передбачає експорт напівфабрикатів) і відповідно занижену додану вартість. Таким чином, мала кількість ФПГ і відсутність банківського капіталу (фінансових резервів) з одного боку, з іншого – низька прибутковість бізнесу – обмежують інноваційний розвиток корпоративного сектору в Україні.

Визначена трансформація корпоративної системи України передбачає низку структурних перетворень для підвищення ефективності корпоративної політики, включення стратегії розвитку корпоративних структур (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю) до національної стратегії розвитку країни й її корпоративного сектору.

Висновки та рекомендації. Одним з напрямків розвитку корпоративного сектору в Україні є приведення національного законодавства до світових (європейських) стандартів щодо захисту підприємств і прав акціонерів, яке повинно поширювати використання інструментів фондового ринку до активізації технологічного й інноваційного розвитку великих підприємств, до перетворення сучасного корпоративного сектору на структуру, здатну забезпечувати процес розширеного відтворення.

По-друге, потрібна дієва стратегія розвитку фондового ринку, спрямована на залучення акціонерних товариств до первинного розміщення акцій на внутрішніх і зовнішніх акціонерних площадках, дотримання прав міноритарних акціонерів.

По-третє, розвиток державно-приватного партнерства шляхом встановлення діалогу між територіальними громадами, регіональними елітами, містоутворюючими підприємствами, виробниками продукції, конкурентоспроможної на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Птащенко Л.О. Економічні засади зовнішнього та внутрішнього корпоративного регулювання // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 12. – С. 30–34.
2. Сірко А.В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики. – К.: Імекс, 2004. – 414 с.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.12.2018). – Назва з екрана.
4. Річний звіт за 2017 Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/reports/> (дата звернення: 15.12.2018). – Назва з екрана.